

taa – kunhan usko ja rauha säilytetään – pysyä omissa hartauksissaan ja menoissaan.”

Teoksensa lopussa Cusanus viittaa vielä moniin uskontojen erilaisuutta kartoittaviin teoksiin, joita dialogiin osallistuneet keskustelijat kävivät läpi ja toteaa: ”Niitä tutkimalla vakuututtiin, että koko uskontojen välinen erilaisuus oli pikemminkin palvelusmenoissa kuin yhden Jumalan palvelemisessa... Sen jälkeen heidän tuli kaikkien valtuuttamina kokoontua Jerusalemiin ikään kuin yhteiseen keskipisteeseen ja kaikkien nimissä hyväksyä yksi usko ja perustaa sille ikuisen rauha...” Juha Pihkala vertaakin Cusanuksen keskeistä ideaa 1980- ja 1990-lukujen ekumeenisissa keskusteluissa esillä olleeseen ajatukseen ykseydestä sovitetussa erilaisuudessa.

Itse käännös on selkeä ja sujuvaa suomea. Käännökseen liittyy myös lyhyt selitysoasa. Se olisi mielellään voinut olla aihepiiriltään laajempi ja käsitteilytavaltaan syvällisempi.

Cusanuksen *De pace fidei* liiksäsi teokseen on otettu mukaan myös kolme lyhyttä sovinnollisuustematiikkaan liittyvää tekstiä, joista kaksi on peräisin sydänkeskiajalta: lyhyt käännös englantilaisen pappi Radulfus Nigerin *De re militari et triplici via peregrinationis Ierosolimitanae* -teoksesta (”Sodankäynnistä ja Jerusalemin ristiretkien kolminkertaisesta tiestä” 1187–88) ja osia saksalaisen ritari Wolfram von Eschenbachin *Willehalm*-nimisestä sotarunoelmasta. Kolmas on saksalaisen kirjailija Sebastian Franckin teksti uuden ajan kynnykseltä. Nigerin ja von Eschenbachin tekstit kuvasivat kristittyjen ja muslimien välisiä jännitteitä ja korostivat sekä lähimmäisenrakkautta että suvaitsevaisuutta toisuskovia kohtaan. Von Eschenbachin *Willehalm*-sotarunoelma sisältää kiinnostavia kohtia muun muassa pakanuuden määrittelystä. Esimerkiksi käyvät säkeet: ”Pakana oli ensimmäinen ihmisen, josta Jumala luomisen aloit-

ti.” / ”Se tunnustetaan todeksi, että Eevan ajasta alkaen, kun ovat lapsia kantaneet, äidit ovat pakanoita synnyttäneet, vaikka olisivat itse kastettuja. Kastettu nainen kantaa pakanaa, vaikka kaste ulottuu lapseen.”

Kokonaisuudessa Matti Norrin ja Teivas Oksalan laatima käännös Nicolaus Cusanuksen *De pace fidei* -teoksesta sekä samalla julkaistavat muut suvaitsevaisuustekstit ovat tärkeä puheenvuoro ihmisyyden ja uskonnollisen suvaitsevaisuuden puolesta.

VIRPI MÄKINEN
PROF. (MA), HELSINKI

SERAFIM SEPPÄLÄ Armenian kansanmurhan perintö. Helsinki: Like 2011. 395 s.

Itä-Suomen yliopiston systemaattisen teologian professori Serafim Seppälä on julkaissut kansainvälisiä tieteellisiä tutkimuksia erityisesti varhaiskeskiajan itäisten askeettien teologiasta, kristillisen ja islamilaisen mystiikan kosketuskohdista. Hän on myös laatinut useita suomenkielisiä käännöksiä patristisista teksteistä. Niihin kuuluvat esimerkiksi Iisak Niniveläisen askeettisten opetuspuheiden täydellinen kokoelma otsikolla *Kootut teokset*, Johannes Krysostomoksen *Opetuspuheita Johanneksen evankeliumista*, Efraim Syyrialaisen *Paratiisihymnit* sekä varhaista syyrialaista kristillisyyttä edustava *Tuomaan teot*. Lisäksi hän on julkaissut tietokirjoja, joissa esitellään Lähi-idän kirkon historiaa, syyriankielistä teologista kirjallisuutta, Jerusalemin uskontohistoriaa sekä kauneuden teemaa patristisessa kirjallisuudessa. Filosofis-teologisia teemoja Seppälä on kehittänyt teoksissa *Valo jää. Dostojevski, Gibran, Kazantz-*

kis ja Jumalan mysteeri (2011) ja *Vapaus* (2007), jonka keskeisiä taustavaikuttajia ovat Gregorios Nyssalainen, Nikolai Berdjajev ja Paulos Mar Gregorios.

Edellisiin nähden toisentyyppinen on vuonna 2011 ilmestynyt *Armenian kansanmurhan perintö*. Teoksen taustan muodostaa Seppälän perehtyneisyys länsiarmenialaisen kulttuurin monituhatuotiseen historiaan, mutta se keskittyy esittelemään kansanmurhan vaikutusta armenialaisten diasporaan sekä kirjallisuuteen, kuvataiteisiin ja musiikkiin. Ennen kulttuurihistoriallista osaa tekijä tarkastelee erillisissä luvuissa kansanmurhan psykologiaa, filosofiaa ja teologiaa.

Kirja oli ilmestyessään ajankohdainen, koska Ranskan kansalliskokouksen alahuone hyväksyi paljon huomiota saaneen keskustelun jälkeen lain, jonka nojalla Turkin alueella 1915 tapahtuneen armenialaisten kansanmurhan kieltäminen on rikos. Keväällä 2012 asian käsitteily Ranskassa mutkistui. Useat Euroopan valtiot, ei tosin Suomi, ovat tunnustaneet kansanmurhan. Tällaista päätöstä on tarvittu, koska Turkki kieltää sellaisen tapahtuneen. Turkin politiikka on vaikuttanut sen EU-jäsenneuvotteluihin. Kansainvälinen keskustelu tulee saamaan lisäpontta, kun kansanmurhasta tulee kulu-neeksi 100 vuotta. Aiheen käsitteilyä ei helpota se, että kansanmurhan toteuttajat olivat muslimeja ja sen kohteena olevat armenialaiset kristittyjä.

Miljoonan armenialaisen bruttaali tuhoaminen osoittaa Seppälän mukaan ihmisten universaalia taipumusta pahuuteen, joka tässä tapauksessa verhoutui etnis-uskonnolliseen ideologiaan. Seppälän teos on ainoa laaja suomenkielinen esitys aiheesta. Itse kansanmurhan vaiheita ja siitä käytyä historiallista keskustelua ei selvitetä kovin yksityiskohtaisesti. Tällainen jakso olisi ollut tervehtullut suomalaisille poliitikoille, jotka saattavat joutua selvittämään Suomen kantaa tässä yhteydessä.

Hyvään luettavuuteen pyrkivän kirjan taiteita koskeva osa valaisee tuhon merkitystä armenialaisten itseymmärrykselle. Seppälä käsittelee muun muassa Charles Aznavourin lauluja – hän kutsuu Aznavouria maailman tunnetuimmaksi armenialaiseksi – Arshile Gorgyn maalaus- ja useiden kirjailijoiden teoksia. Kirjaan sisältyy myös luku ”Kansanmurha ja elokuva”.

Kansanmurhan psykologiaa koskevassa luvussa tarkastellaan muun muassa vainosta selviytyneiden ja heidän ja menehtyneiden jälkeläisten asenteita koskevia selvityksiä. Seuraavassa luvussa esitellään kansanmurhan filosofiaa. Seppälä pitää huomionarvoisena tutkimuksia, jotka käsittelevät eroja juutalaisten ja armenialaisten joukkotuhon välillä. Kun natsi-ideologiassa juutalaisia pidettiin ali-ihmisenä ja heistä tehtiin mekaanisesti tuhottavaa massaa dehumanisaation hengessä, armenialaisten joukkotuhoamiseen liittyi sadistista ylemmydentunteen etsimistä väkivaltaisesta persoonien alistamisesta. Uhrien tunnustetun ihmisyyden ajatellaan korottavan alistajan itsetuntoa.

Kansanmurhan teologiaa käsittelevässä luvussa Seppälä luonnehtii Vigen Guroiania ”viime aikojen kuuluisimmaksi armenialaiseksi teologiksi” ja käy keskustelua hänen teologisesta kansanmurha-analyysistään. Luku on hiukan raskassoutuinen, sillä Guroian perustaa käsityksensä inkarnaatio-opin ”enhypostaattiselle” tulkinnalle ja ajatukselle Jumalan läsnäolosta ja partisipaatiosta kärsimyksessä. Guroianin mielestä Armenian kirkon olisi pitänyt kansanmurhaa käsitellessään pitäytyä kristologisen sanoman esittämiseen. Sen sijaan se on toistanut tyhjää retoriikkaa maailman vanhimmasta kristillisestä kansasta. Seppälä arvostaa Guroian kärsimyksen teologiaa, mutta kysyy, missä määrin hänen yksilökeskeinen lähestymistapansa on saanut vaikutteita amerikkalaisen herätyskristillisyyden aatemaailmasta, jossa yk-

silön pelastuminen on ainoa todellinen arvo. Seppälä pitää hyvänä kirkon tradition kehittymistä niin, että sillä on annettavaa kaikille, ei vain täydellisesti omistautuneille. Hän ei poistaisi kansallisen tragedian teemaa teologisesta pohdinnasta.

Kirkon, kansan ja tradition suhteet ovat usein esillä Seppälän teoksessa, enemmän kysymyksenä kuin vastauksina. Tässä yhteydessä teki-ä viittaa pari kertaa erikoiseen ajatukseen. Vaikka tuhon uhreja pidettäisiin marttyyreina, ja ”vaikka puolitoista miljoonaa persoonaa iloitsi taivaassa, eikö hinta ole liian suuri? Heidän kymmenet miljoonat jälkeläisensä jäivät syntymättä, ja selviytyneet jälkeläisineen ovat kadottaneet mahdollisuuden elää kirkollista elämää, käydä pyhiinvaelluksilla ja niin edelleen.” Teologisen luvun lopussa Seppälä toteaa, että kristilliset kirkot ovat käsitelleet laajasti juutalaiskysymystä holokaustin jälkeisessä teologiassa, mutta Armenian kansanmurhan käsittely puuttuu islamin auktoriteettien teoksista. Hänen mukaansa ”kansanmurhasta ei ole otettu minkäänlaista vastuuta uskonnollisissa piireissä Turkissa eikä Turkin ulkopuolella”. Kansanmurhan kieltäjien argumentaatioissa armenialaisten tuhoamista on pidetty oikeutettuna rangaistuksena kapinoinnista osmanivaltakunnan sisällä. Seppälän mukaan tämä perustui toisaalta turkkilaisen suurvalta-ajattelun perinteeseen ja toisaalta siihen, että ”islamilaيسessa laissa ei ole sijaa uskontojen väliselle tasa-arvolle”. Tylyä arviota ei pyöristetä hengellisin sanakääntein.

SIMO KNUUTTILA
PROF., HELSINKI

SINDRE BANGSTAD Sekularismens ansikter. Oslo: Universitetsforlaget 2009. 241 s.

Sekularismens ansikter är en av de få heltäckande introduktionerna till sekularism som har publicerats på ett nordiskt språk. Där den övriga litteraturen om sekularism i huvudsak har koncentrerat sig på teori, behandlar antropologen Bangstad sekularism i dess olika former genom praktiska och jordnära exempel. Bokprojektet *sekularismens ansikter* vann år 2008 *Universitetsforlagets* facklitteraturpris och utkommer på svenska i höst. Boken består av fem kapitel som behandlar vad sekularism är, dess historia och centrala problemformuleringar kring begreppet, moderna teoretiker, islam och sekularism, sekularism i Indien och Sydafrika samt ett avslutande kapitel om sekularismens framtid. Bokens fokus är tämligen brett och dess teoretiska samt empiriska kunskapsnivå djup.

För läsaren blir det snabbt klart att begreppet sekularism är en produkt av en kristen historisk utveckling. Det har sin grund i freden i Westfalen 1648 där kyrkans egen- dom överfördes till staten. Man märkte, vilken förödelse det trettioåriga kriget mellan protestanter och katoliker förde med sig och försökte skapa en samhällsordning som skulle göra det möjligt för olika kristna samfund att leva i samexistens. Resultatet av freden var dock inte den religionsfrihet vi upplever idag. Protestanter och katoliker likaså följde judar, kättare och andra som inte följde den ”sanna tron”. I och med att protestantismen lade större vikt på den privata utövningen av religion minskade religionens inflytande i den offentliga sfären i områden där protestantismen hade en officiell status. Genom att fördriva det sakrala från det offentliga skedde en så kallad avförtrollning. Människors världsbild präglades inte lång-